

Cena literární kritiky a historie

Cyril Mrázek

Historické narativy jsou i dnes nedílnou součástí literární produkce. Současná beletrie se velice často opírá o příběhy z minulosti a dramatizované reflexe dějinného vývoje. Není tak příliš překvapivé, že jsou knihy s historickou tematikou pravidelně upřednostňovány čtenářstvem, velkými nakladatelstvími, ale i porotami literárních cen.

Cena literární kritiky je poměrně mladým oceněním, které společně uděluje pět předních českých literárních časopisů. S jistou mírou nadsázky se tak jedná o výrazně méně komerční a v jistém smyslu i profesionálnější verzi ceny Magnesie litery. Letošním vítězem (tedy za rok 2024) v kategorii próza se stalo [Narušení děje](#) Emmy Kausc. Do užšího výběru poroty se ale dostal i román [Letnice](#) Miroslava Hlauča a [Love/Fighter](#) Kristiny Hamplové. Je nejspíš jen dílem náhody, že se tři vybraná díla silně opírají o historizující narativ, i když každé svým specifickým způsobem. Někdy jsou zasazeny do kulís dávno zašlé společnosti, někdy se naopak opírají o reminiscence slavných historických procesů a někdy samy formují dějinný narativ příčin, důsledků a nevratné změny společnosti. Cílem tohoto textu tak bude porovnat jejich vnímání historie, zobrazování minulosti a konceptualizaci dějinného vývoje. Bude v něm také nutné množství spoilerů.

„Toto je taková rajská zahrada. Zahrádka Boží. A lidi jsou zde jak lilie polní.“

Ze tří nominovaných knih jsou [Letnice](#) (shodou okolností také vítěz Knihy roku tohoto ročníku Magnesie Litery) tím, co můžeme alespoň povrchně identifikovat s klasickým historickým románem. Děj se odehrává na úplném počátku minulého století v zapadlém českém městečku, které je stále „ještě“ dějištěm každodenních magických zázraků. Do rodné obce se ale po patnácti letech vrací zcestovalý Odysseus, který se pokusí celou komunitu ohleduplně modernizovat. Tuto zápletku žene dopředu bizarní milostný trojúhelník mezi hlavním hrdinou, jeho cuckold bratrem a o generaci mladší schovankou, sexuálně probuzenou jeho příchodem coby dobrodruha. Druhým souběžným katalyzátorem děje je očekávaná návštěva rakousko-uherské moderní byrokracie, kterou ztělesňuje mladý arrogantní technokrat Rechnitz von Rechnitz.

Z našeho pohledu (ostatně ale ani z žádného jiného) není samotný příběh nijak zajímavý. Mimo jiné proto, že nemá absolutně žádné ambice o interakci s jakoukoli představou dějinného vývoje okolního světa, a to přes skutečnou záplavu dobových reálií a všemožných historizujících kulís. Melodrama, které se odehrává

mezi čarovnými venkovany (ti jsou bez výjimky až infantilně kladnými postavami) a groteskně afektovaným byrokratem, je zcela odtrženo od jakékoli představy vývoje dobových událostí. Jako každá správná venkovská komedie končí děj dvojitou až trojitou veselkou.

Styl a struktura románu jsou ale z historického hlediska velice pozoruhodné. Na jednu stranu se různé mediální anotace knihy zas tak nemýlí, když text označují za český magický realismus. V jistém smyslu skutečně jde o extrémní derivát tohoto historického literárního stylu. Příběhy z města Svatý Jiří opravdu nápadně připomínají Macondo Garcíi Márqueze „z wishe“, přičemž dokonale parodují jeho strukturu vyprávění. Sto roků samoty nám ukazuje neskutečné zázraky, které jsou součástí naší reality a historie – když hrubián José Arcadio II. po záchraně svého bratra před popravčí četou záhadně zemře, z jeho těla nepřestane prosakovat nesnesitelný pach střelného prachu, který zamoří vesnici vtaženou do bouře střetu dvou ideologií. Vlák s těly zmasakrovaných stávkujících sběračů banánů zmizí z reality i vzpomínek místních obyvatel, jako zmizely desetitisíce obětí operace Kondor. Enviromentální katastrofa téměř pět let trvajícího deště spláchne všechny grandiózní modernizační projekty podnikavých boháčů. V **Letnicích** mají obyvatelé Svatého Jiří jednoduše superschopnosti. Rybář Ryba umí zařikávat ryby. Kameník Lamač láme kameny zvukem píšťaly. Kominík a pokrývač Doška umí létat po střechách a tak dále. Každý má své místo a většinou i odpovídající jméno a osobnost. Zatímco García Márquez pracuje s archetypy lidských osudů, Hlaučo se opírá o stereotypy.

Obr. 1. Citát z knihy s autorskou koláží.

Tento stylistický postup se ale velice originálním způsobem propisuje do struktury vyprávění **Letnic**. Celá kniha má popisovat konec starých časů a nástup moderny, nicméně už na prvních stránkách se dovídáme, že se do městečka navrátil Amerikou zcestovalý milionář Odysseus, produkt meritokracie, který získal závratné dědictví hrdinskou službou excentrickému šlechtici. Přičemž tento kapitál hodlá investovat do šicích strojů značky X, rybářských prutů značky Y, ručního mopu a dalších výdobytků přelomu století. Nostalgii tak máme cítit k době, kterou narativ prezentuje jako budoucnost, k dávno mrtvé industriální moderně.

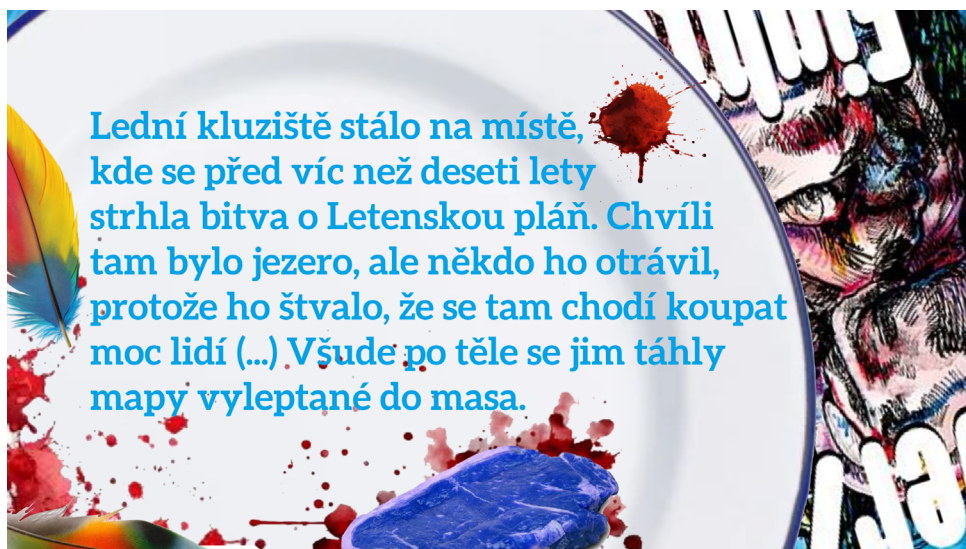
Celý děj je tak natolik konzervativní, že se v něm neodehraje událost, o které není rozhodnuto předem. Velice symptomatický je v tomto ohledu příběh Julie, hlavní love interest knihy a jedné z budoucích girlboss podnikatelek s plyšovými medvídky. Mladá dívka se do městečka dostane díky sekvenci dramatických událostí, kdy zjistíme, že 1) utekla z domova, 2) ze zhrzené lásky se pokusila zastřelit revolverem, 3) do kterého si zapomněla vzít náboje a 4) byla na pokraji smrti nalezena v lese. Celý tento narativ, ale i zápletky celé knihy, jsou nám nicméně prezentovány jakoby pozpátku. Od začátku víme, že byla Julie nalezena v lese, její láska byla od počátku nešťastná, posléze se dozvíme, že si zapomněla vzít krabičku s náboji a celou kapitolu „napjatě“ čekáme, až pistole samozřejmě nevystřelí. Můžete přečíst celých téměř 400 stran **Letnic** a ověřit si, že se v knize skutečně nikdy nic nestane.

**„Město je dort a pod nohama nám taje poleva.
Jste opravdu připraveni se propadnout do korpusu?“**

Lover/Fighter Kristýny Hamplové je ze všech tří finalistů Literární kritiky nejkratší a zdánlivě také nejméně historizující knihou. Na osudu své protagonistky přesto prezentuje silný dějinný narativ. Prožila a zasáhla do procesu zásadní dějinné změny. Dospívající vypravěčka se v maloměstském prostředí středočeských vilových čtvrtí a indie sleaze náctiletých večírků počátku tisíciletí seznámí s bizarní exotikou „drogou“, která nejenže hluboce poznamená osud dospívající dívky, ale zároveň slouží jako symptom historického vývoje jedné generace. Již dospělá protagonistka se následně přestěhuje do Prahy hipsterských grilovaček a masivních automatizovaných korporátních věžáků, kde se stane aktivní svědkyní kolize subkultur kosmopolitní mládeže, bojových sportů a celkově postupného rozpadu společnosti. Historicita kulminuje v roce 2031, kdy všechny tyto sociální, ale i enviromentální procesy vrcholí v transformaci společnosti, vyprahlé letenské poušti, ale i popisované reality. Násilí a apatie zrodí nová a bizarní spirituální hnutí, postapokalyptickou kulturu stále přežívajícího pozdně kapitalistického prekariátu a v neposlední řadě i skutečná okřídlená monstra, produkt absurdity enviromentální zkázy.

Tato kraťouchká, ale naprosto originální kniha je překvapivě tím nejbližším ke klasickému historickému románu Scotta, Huga a Tolstého, co si v rámci všech tří

finalistů můžeme přechíst. Alespoň v tom smyslu, že osudy hlavní hrdinky, její excentrické přítelkyně Kendry a dalších postav jsou neoddělitelně provázány s dějinným vývojem světa kolem nich. Na jedné straně tak čelí neúprosným procesům své doby, ale jsou také produktivními aktérkami ve formování historického vývoje a budoucnosti. Bez jejich činů, tužeb a ambicí by se svět sám od sebe nepohnul. I když jejich skromným a politováníhodným přínosem dějinnému procesu koroze moderní společnosti je zrovna distribuce omamných exotických anabolik a zakládání apokalyptických ezoterických kultů.

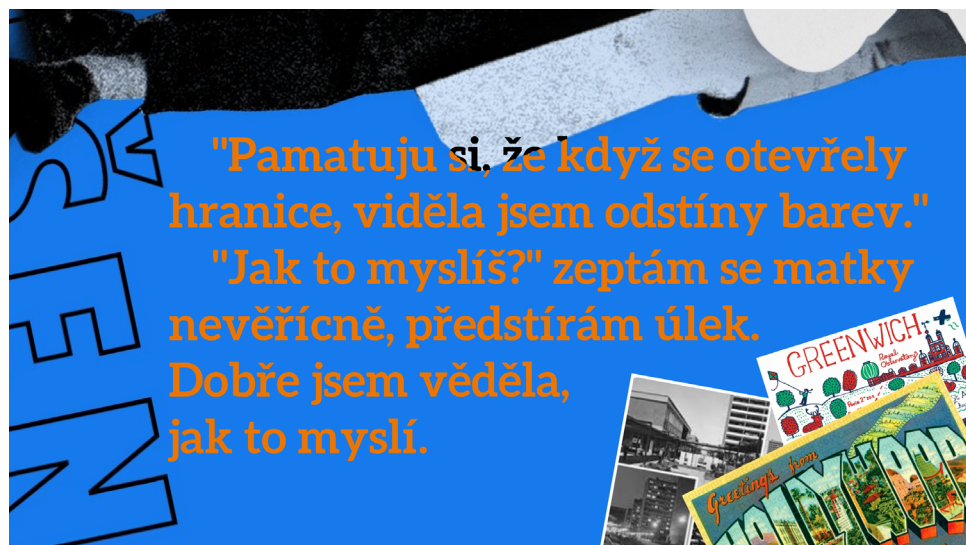
Obr. 2. Citát z knihy s autorskou koláží.

„Jsme poslední svého druhu. Po nás už nic nepříjde“

Vítězné **Narušení děje** Emmy Kausc je především o vztahu hlavní hrdinky ke zmiřené přítelkyni Alyoně, k ještě o něco excentričtější umírající matce a obecně o propletených vztazích několika postav ze světa anglofonní kosmopolitní vyšší střední třídy. Jedinou přímou, spojitostí děje s historií jsou silně stereotypizované vzpomínky matky emigrantky na Československo a skutečně nepřetržitý příval moudrých hlavní mužské postavy, uznávaného autora, flamendra a (pseudo)intelektuála Johna, který se neustále vidí stát „na konci historie“.

Je tak velkým překvapením, že zásadní část textu tvoří historie. Na každé druhé stránce tohoto jinak silně poeticky přesaturovaného vyprávění se setkáváme s nějakou (vždy poměrně obskurní) historickou reálií. Krom autorčiných rantů na britskou poválečnou panelovou výstavbu zde najdeme vyprávění o Greenwichském poledníku a rozšíření univerzálního času, osud ikonického nápisu HOLLYWOOD, kontext Petrarcových milostných sonetů, vzpomínky na slavné londýnské požáry,

krátký rozbor jednoho z mnoha pádů britské liberální strany, ale i podivnou interpretaci sporu o rukopisy.

Obr. 3. Citát z knihy s autorskou koláží.

Prakticky žádná ze jmenovaných i mnoha dalších událostí uvedených v knize nenavazuje na jinou další nebo na samotný děj zápletky, a to kauzálně nebo v jakémkoli jiném smyslu historického narativu. To ostatně odpovídá i titulárnímu „narušení děje“. Tyto události, dějinné procesy a často přírodní katastrofy totiž mají zcela odlišnou funkci. Mimeticky ilustrují osud a duševní rozpoložení vypravěčky a dalších postav. O řeckých plačkách se dozvídáme kvůli ilustraci způsobu předávání lidských emocí a příběhů mezi hlavními postavami. Plamenná zkáza Westminsterského paláce je připodobněna ke střetu s výbušnou osobností milovaného člověka atd. Kniha samotná je ostatně celkem uvozena i uzavřena osudem jedné londýnské lokální legendy, samotářského a okolím nepochopeného excentrika, „krtčího muže“.

Nové a staré žánry a proč je všechno tak divné

Když člověk přečte všechny tři oceněné knihy, nemá úplně pocit, že by byly součástí toho samého ročníku soutěže. **Letnice** mohly klidně vzniknout před 30 až 50 lety (snad krom jedné karikatury, postavy místního socialisty a kverulanta Ambrože), ve zlaté éře venkovských komedií. **Narušení děje** by mohlo být 10 až 20 let staré, a vrátit se tak do doby svého děje a k vrcholu kulturní hegemonie zlaté mládeže dospívajících Potter fans, o které vypráví. Jedině **Lover/Fighter** se svými amatérskými

MMA zápasníky a automatickými roletami mrakodrapů, které drtí křídla papoušků, nemohl být napsán jindy než dnes. Všechna tři i tak extrémně rozdílná díla mají ale něco společného. Moderní literatura je nenávratně pryč.

Na svém povrchu je *Narušení děje* bezpochyby nejpostmodernějším dílem. Alespoň domnělý centrální narativ záhadného zmizení se poměrně brzy odhalí jako faux zápletku. Celá kniha je také uvozena třemi dlouhými citáty Borgese, Maggie Nelson a Camuse. Nemyslím si, že by bylo odvoditelné proč. Pokud vám narušený děj přijde zmatený, tak se vám kniha snaží říct, že v tom máte pravdu.

Letnice jsou naproti tomu tím, co Fredric Jameson nazval postmoderním historickým románem. Na rozdíl od *Narušení děje* jsou všechny historické reálie zároveň popkulturními referencemi. Jeden z venkovanů na cestě do Vídně potká Freuda, který se ho (samozřejmě) ptá na jeho matku, hlavnímu hrdinovi se zdá o Vinnetouovi, prvním farářem městečka byl věrozvěst Metoděj a naivní Ambrož šíří obcí vyprázdněné citáty Marxe. Podobných odkazů je v knize bezpočet, Freud dokonce dvakrát. Vzniká tak sterilní panorama přelomu století plné dvourozměrných kulís. Tyto polopaticky vysvětlené populární obrazy z minulosti jsou bezpochyby jistou bimboifikací vyprávění, ale ne pro nevzdělané. Naopak tu jsou pro ty, kdo se díky příválu rozpoznatelných trivialit chtějí cítit chytřejší než plebs.

I Lover/Fighter má veskrze postmoderní a ironický vztah ke svému čtenářstvu. V jistém smyslu je to ale spíš takový pozůstatek epického divadla. Zcela absurdní příběh o epidemii anabolik a enviromentálním kolapsu rozhodně není realistickým historickým narativem. Ve skutečnosti není ani příliš funkční metaforou naší doby. Absurdní vzpomínky vyprávěčky na kolabující budoucnost nás ale mají probudit a ukázat, že máme moc. Moc určovat kurz dějin. Abychom alespoň (na rozdíl od ní) tvář v tvář historii všechno neposrali...

...a proč to číst?

Asi nemá příliš cenu zastírat, že mi jedno z uvedených děl přijde jako výrazně lepší historický narativ a celkově i jako kniha. To má celou řadu důvodů. Coby student historie jsem ale dlouho přemýšlel nad tím, co mi na dvou zbývajících textech vlastně přijde tak groteskně nepřirozené, a co se vlastně stalo se současnou historickou beletrií. Nakonec jsem dospěl k názoru, že *Lover/Fighter* má ve svém dějinném narativu dvě kvality, které ostatním dvěma nominovaným bolestně schází. Je to vlastně jednoduché vyprávění, kde se události z minulosti promítnou do našich současných rozhodnutí, a ovlivní tak budoucnost našeho světa. Kniha, která na rozdíl od svých dvou konkurentů žádnou cenu nevyhrála, je na rozdíl od prvního intelektuálně upřímná a na rozdíl od druhého zase poeticky neupřímná.

Po přečtení dovětku *Letnic* musí člověk dojít k závěru, že vlastně nebylo nic moc v sázce. Při četbě nelze předstírat, že by centralizovaná byrokracie a sociální inženýrství měly proti amerikanizovanému investoru-dobrodruhu navrátilivšímu se

do rodné obce jakoukoli šanci. Veškeré napětí zápletky je naprosto umělé, a tento nedostatek mají v textu kompenzovat právě obdobně banální a nekonsekventní zázraky a historické reálie. Jinak antikvářsky detailně vyřešovaná kniha se nijak netají svou anachronistickou metaforou pro hladké a humánní vítězství koalice neo-konzervatismu s neo-liberalismem, když dvě hlavní ženské postavy Julie (vzhledu víly) a Angela (s velkým poprsím) přeskočí fázi sériové výroby a za pomoci západního kapitálu začnou v magické vesnici vyrábět customerizované plyšové medvídky. Na rozdíl od povrchních zázraků je právě toto vyústění nejméně realistickým aspektem celé knihy. V textu tohoto magického realismu bez magie a realismu je dokonce „freudovský“ překlep, událost chybně datovaná do roku 1989.

Narušení děje je velice intelektuální a velice upřímný vnitřní příběh vypravěčky a několika dalších žen. Kniha vám v ničem nelže, bohužel... Všechny problémy jsou zcela transparentní a naprosto internalizované. Narušený „děj“ je příběhem o střetu izolovaných individuí a jejich problémů prvního světa. Tomu v textu slouží i všudypřítomné fragmenty minulosti odkazující na svět před koncem historie. Když se ještě něco skutečně dělo a lidé tomu museli společně a aktivně čelit. Tento nedostatek poetické ambivalence, kdy vás knížka nikdy nenapíná a nesnaží se vás zmást nedostatkem informací, skvěle ilustrují četné dialogy. Postavy si nic nového nesdělují, vlastně spolu ani nemluví. Jejich rozhovory jsou jen nekonečnými výměnami intelektuálních názorů, ale hlavně znělých moudr.

Pro mě osobně budou tato dvě nová zjištění o upřímnosti a stejně tak zdravé neupřímnosti z jarního čtení *Ceny literární kritiky* důležitá i pro psaní odborné historie. Při výkladu dějinných narativů je třeba intelektuální upřímnosti v přiznání ambivalence pnutí, která posouvala historii dopředu. Je ale také třeba přijetí jistého poetického klamu, když vyprávíme o téměř nepoznané minulosti, jejím domnělém vlivu na nepřehlednou komplexitu přítomnosti a příslibům pro neznámou budoucnost.

Na závěr je ale nutné něco přiznat. Velké části čtenářů a čtenářek se budou **Letnice** nebo **Narušení děje** (pravděpodobně ne oboje) líbit víc než drtivá většina současné beletrie. Váš instinkt je správný. Knižní trh se z různých důvodů dostal do fáze, kdy čteme knihy, kde se nic neděje, nebo naopak jsou celkově o ničem. Tyto dvě knížky jsou ale trochu intelektuální scam postavený na této tragédii. Říkají konzervativním neo-liberálům, nebo naopak progresivní avantgardě přesně to, co chtějí slyšet. **Love/Fighter** je radikální text. Proto jsem rád, že radikálům ukazuje jen záporné a nesympatické postavy, reakční a patetické události, ale hlavně jiný pohled na možný vývoj historie.

Mgr. Cyril Mrázek je doktorandem na ÚSD FF UK (od června 2025 Ústav historie FF UK). Ve svém studiu se zaměřuje na středověké heretiky, beghardy. Zajímá ho způsob, jakým byl formován obraz vnitřního nepřítele v intelektuálních polemikách, uměleckých dílech, ale i lidovém humoru středověku. Dlouhodobě se odborně zajímá o historickou beletrii.